

Izazov izlaganja arhivske građe, uloga konzervatora i uslovi izlaganja u Arhivu Jugoslavije

SVETLANA PEROVIĆ IVOVIĆ, Ph.D.

Konzervator-savetnik, Arhiv Jugoslavije, Vase Pelagića 33, Beograd

e-mail: svetlana.ivovic@gmail.com

Challenge of Exhibiting Archival Materials, Role of Conservator and Exhibiting Conditions in Archives of Yugoslavia

ABSTRACT

This paper focuses on the complex issue of the exposure, preservation and maintenance of archival documents in the *Archives of Yugoslavia*. The attention is brought to all types of damage, whether caused by internal factors, which are the result of the nature of the material from which the document was created, whether caused by external factors that affect the degradation of the exhibited archival material. The risks of exposure to temperature, relative humidity, light, air pollution, dust, dirt, etc. The success of the exhibition depends on high quality cooperation between conservators, archivists and designers. When it comes to the role of conservators in the process of exposure, it is necessary for a conservator to be included in the exhibition activity, starting from the earliest stages of planning. Protection issues should not be overlooked in favor of other priorities, such as exhibit design. Moreover, it is not allowed to expose the original in poor condition with the aim of making showcase more attractive. Archival documents should be exhibited in appropriate glass cases, that are safe and made of inert materials. Today, a large number of modern design models, which meet conservation standards and have a high level of security protection from theft or any other attack on the document, are available on the market. When it comes to the presentation of the *Archives of Yugoslavia*, as well as in most of the archives in Serbia, the existing cabinets are old, difficult to operate and maintain, therefore they are not good enough when it comes to protection for the material that is exposed.

Key words: archive, exhibition, document presentation, damaging conditions

La sfida delle mostre di materiali archivistici, il ruolo dei conservatori e le condizioni delle mostre negli Archivi di Jugoslavia

SINTESI

Questo articolo si focalizza sulla complessa problematica dell'esposizione, conservazione e manutenzione dei documenti archivistici negli *Archivi di Jugoslavia*. L'attenzione è rivolta a tutti i tipi di danneggiamento, sia causati da fattori interni sia da fattori esterni che hanno avuto conseguenze sul degrado del materiale archivistico esposto. Il rischio di esposizione alla temperatura, all'umidità relativa, alla luce, all'inquinamento dell'aria, alla polvere, allo sporco, ecc. Il successo di una mostra dipende dall'alta qualità della collaborazione fra conservatori, archivisti e progettisti. Venendo al ruolo dei conservatori nel processo di esposizione, è necessario per un conservatore venir incluso nell'attività della mostra, iniziando dai primi momenti della progettazione. Le problematiche legate alla protezione non dovrebbero venir sottovalutate a scapito di altre priorità quali la progettazione della mostra. Inoltre, non è permesso esporre gli originali in condizioni precarie con l'intento di rendere la mostra più attraente. I documenti archivistici dovrebbero venir esibiti in appropriate bacheche di vetro, più sicure, e fatte di materiali inerti. Al giorno d'oggi, sono disponibili sul mercato molti modelli moderni, che sono rispondenti agli standard di conservazione ed hanno un alto livello di protezione di sicurezza contro i furti od ogni altro attacco ai documenti. Arrivando alla presentazione degli *Archivi di Jugoslavia*, così come nella maggioranza degli archivi della Serbia, le bacheche esistenti sono vecchie, difficili da maneggiare e conservare, perciò sono inadeguate alla protezione del materiale esposto.

Parole chiave: archivio, mostra, presentazione del documento, condizioni di danneggiamento

Izziv razstavljanja arhivskega gradiva, vloga konzervatorja in pogoji razstavljanja v Arhivu Jugoslavije

IZVLEČEK

Prispevek se osredotoča na kompleksno vprašanje razstavljanja, hrambe in varovanja arhivskega gradiva v *Arhivu Jugoslavije*. Pozornost je posvečena vsem tipom poškodb, bodisi tistih, ki so nastale zaradi notranjih dejavnikov, ki so rezultat same narave materiala, iz katerega so sestavljeni dokumenti, bodisi zaradi zunanjih dejavnikov, ki vplivajo na degradacijo razstavljenega arhivskega gradiva. Tveganja pri razstavljanju so temperatura, relativna vlažnost, svetloba, onesnaženost zraka, prah, umazanija in dr. Uspešnost razstave je odvisna od dobrega sodelovanja konzervatorja, arhivista in oblikovalca. Ko govorimo o vlogi konzervatorja v procesu razstavljanja, je potrebno izpostaviti, da je zelo pomembno, da je konzervator vključen v razstavne aktivnosti že v najzgodnejših fazah načrtovanja. Vprašanja zaščite ne smemo spregledati v korist drugih prioritet, kot je oblikovanje razstave. Originala, ki je v slabem stanju, ne smemo razstaviti samo zato, da bo razstava bolj atraktivna. Arhivsko gradivo razstavljamo v primernih vitrinah, ki so varne in izdelane iz inertnih materialov. Danes je na tržišču dostopno veliko število moderno oblikovanih modelov, ki izpolnjujejo konzervatorske standarde z visoko stopnjo varnostne zaščite pred krajo ali katerega koli drugega napada na gradivo. Ko govorimo o razstavah v *Arhivu Jugoslavije*, kot tudi v večini arhivov v Srbiji, so obstoječe vitrine stare, težko je z njimi ravnati in jih vzdrževati. Ne predstavljajo dovolj dobre zaščite za gradivo, ki ga v njih razstavljamo.

Ključne besede: arhiv, razstava, dokument, razstavljanje, poškodbe, pogoji

Izazov izlaganja arhivske građe, uloga konzervatora i uslovi izlaganja u Arhivu Jugoslavije

APSTRAKT

Rad se fokusira na složeno pitanje izlaganja, očuvanja i održavanja arhivskih dokumenata u *Arhivu Jugoslavije*. Pažnja je posvećena svim tipovima oštećenja, bilo da su uzrokovani unutrašnjim faktorima, koji su rezultat same prirode materijala od kojih je dokument izrađen, bilo spoljnim faktorima, koji utiču na degradaciju izložene arhivske građe. Rizici izlaganja su temperatura, relativna vlažnost, svetlost, zagađenje vazduha, prašina, prljavština i dr. Uspešnost izložbe zavisi od dobre saradnje konzervatora, arhiviste i dizajnera. Kad je reč o ulozi konzervatora u procesu izlaganja, neophodno je da konzervator bude uključen u izložbene aktivnosti od najranijih faza planiranja. Pitanja zaštite ne treba prevideti u korist drugih prioriteta, kao što je izložbeni dizajn, i nije dozvoljeno izlagati original koji je u lošem stanju s ciljem da izložba bude atraktivnija. Arhivska dokumenta izlažu se u odgovarajućim vitrinama, koje su sigurne i napravljene od inertnih materijala. Danas je na tržištu dostupan veliki broj moderno dizajniranih modela koji zadovoljavaju konzervatorske standarde i imaju visok stepen sigurnosne zaštite od krađe ili bilo kog drugog napada na dokument. Kad je reč o izlaganju u *Arhivu Jugoslavije*, kao i u većini arhiva u Srbiji, postojeće vitrine su stare, teške za rukovanje i održavanje i nisu dovoljno dobra zaštita za materijal koji se izlaže.

Ključne reči: arhiv, izložba, dokument, izlaganje, oštećenja, uslovi

1 Uvod

S novim društvenim pojavama koje se izdvajaju u devetnaestom veku, a posebno u dvadesetom, ističu se i neke kulturno-prosvetne delatnosti u arhivskoj službi. Najčešći i najatraktivniji oblik kulturne delatnosti jeste izložbena delatnost. Tako u *Nacionalnom arhivu Francuske* u Parizu stalna izložba postoji još od 1867. godine, a u *Državnom arhivu Engleske* u Londonu datira od kraja devetnaestog veka. Nakon završetka Drugog svetskog rata razvija se izložbena delatnost u arhivima.

Prvu izložbu arhivskih dokumenata u Srbiji priredio je *Arhiv Srbije* decembra 1948. godine povodom 50. godišnjice od donošenja Zakona o Državnoj arhivi. Izloženo je preko 900 eksponata, uglavnom arhivskih dokumenata, koji su, izuzev pojedinih rariteta iz ranijih perioda, obuhvatali razdoblje od 1804. do 1918. godine, odnosno od početka Prvog srpskog ustanka do kraja Prvog svetskog rata (*Škodrić, Cvetković, 2012*).

Kad govorimo o razvoju izložbene delatnosti u našoj zemlji tokom druge polovine dvadesetog veka, arhivske ustanove su morale dati pun doprinos popularizaciji arhivske službe.

Na Trećoj godišnjoj skupštini Saveza društva arhivskih radnika, održanoj 1958. godine, jasno je

iznet stav i utvrđeno je da su arhivi „kulturne ustanove kompleksnog karaktera koje u prvom redu obavljaju svoj stručni arhivistički posao za potrebe historijskih nauka, ali u kojima treba istovremeno pored upravne još više razvijati kulturno-prosvetnu i naučnu delatnost“ (*Adžić, 1995, str. 131*).

Arhivi u Srbiji sve više nastoje da prevaziđu zatvorenost i da razvijaju svoju kulturno-prosvetnu delatnost kako bi se predstavili javnosti i ostvarili svoju edukativnu i informativnu misiju. Izložbe imaju poseban značaj jer se izlaganjem dokumenata nastoji zadovoljiti želja publike za upoznavanjem sredine u kojoj su oni nastali i uopšte želja za upoznavanjem života u prošlosti.

Izložbe arhivske građe predstavljaju masovni oblik korišćenja dokumenata u kulturno-prosvetne i propagandne svrhe s ciljem da se prikažu najinteresantnija i najznačajnija dokumenta jednog arhiva. U skladu s tim, tematika izložbi uglavnom je uslovljena pitanjem aktuelnosti pojedinih istorijskih tema, političkim strujanjima, jubilejima i propagandom arhivske službe (*Škodrić, Cvetković, 2012*).

Na osnovu sadržaja, karaktera i načina prikazivanja izložbe delimo na opšte, tematske, prigodne i pedagoške. Mogu da budu stacionirane i prenosne (putujuće).

Nove tehnologije omogućile su i novi vid izložbi preko interneta. Sve više se arhivi odlučuju za onlajn prezentacije arhivskih dokumenata.

2 Izložbena aktivnost Arhiva Jugoslavije

Ako pođemo od činjenice da arhiv akumulira znanja koja su stvorili razni tipovi institucija i da je to memorija nacije, nastojimo da ih odgovarajućim i atraktivnim prezentacijama predstavimo široj publici. Kao poseban vid popularizacije delatnosti *Arhiva Jugoslavije* nesumnjivo su izložbe koje su pružile priliku da se s publikom komunicira na više načina. B. Doknić kaže da „organizacija izložbi mora biti smišljenije pravljenja, izložbe moraju biti i tematski i umetnički rešavane mnogo intrigantnije“ (*Doknić, 2009*).

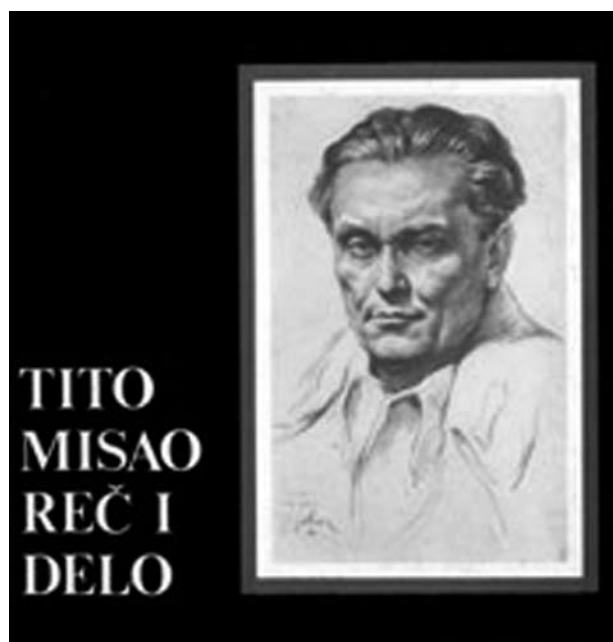
Pored pripremanja vlastitih izložbi, *Arhiv Jugoslavije* pripremao je i izložbe u saradnji s drugim arhivima i bio je domaćin izložbi koje su pripremali arhivi iz zemlje i iz inostranstva.

Od samog početka *Arhiv* je nastojao da preko izložbi s publikom komunicira na više načina. „Angažovan je dokument kao eksponat, umetnički plakat, radio, televizija, štampa, film, katalog, predavanje“.

„Prva izložba arhivskih dokumenata kojom se *Arhiv* pojavio u javnosti bila je *Ustavni razvoj socijalističke Jugoslavije*. Izložbu je otvorio 25. decembra 1979. godine Kiro Hadži Vasilev, potpredsednik Skupštine SFRJ“ (*Adžić, 1995, str. 131*).

Iste godine usvojen je i elaborat o kulturno-prosvetnoj delatnosti *Arhiva*, u kojem su precizirani ciljevi ove delatnosti (*Izložbe, 2016*).

Izuzetan uspeh kod publike doživela je izložba *Tito - misao, reč i delo* iz 1980. godine, dobro koncipirana, atraktivna i oplemenjena s desetak umetničkih portreta, pratećih programa i sa 162 predavanja koja su održana o Titovoj misli i reči. Tokom dve godine izložba je predstavljena publici u mnogim gradovima u zemlji i inostranstvu. Veliki uspeh doživela je nova postavka izložbe 1982. godine u Pekingu, u *Muzeju revolucije* NR Kine.

Slika 1: Katalog izložbe *Tito - misao, reč i delo* iz 1980. godine (*Izložbe, 2016*)

Nakon toga sledio je veliki broj izložbi koje su u vezi s obeležavanjem značajnih datuma iz istorije Jugoslavije

Serijske izložbe o ličnostima koje su u pojedinim periodima jugoslovenske države imali značajnu ulogu u kreiranju državnih poslova jesu *Tito - Staljin*, *Knez Pavle Karađorđević - kraljevski namesnik 1934-1941* i izložba *Aleksandar prvi - kralj Jugoslavije 1918-1934*, otvorena 20. decembra 2006. godine i koja je izazvala veliko interesovanje publike, pa je gostovala u velikom broju gradova u Srbiji i zemljama iz regiona.

U *Arhivu* su priređene mnoge izložbe koje su pobudile stručnu, naučnu i medijsku pažnju (*Mađarski politički plakat*, *Akvareli nove Mongolije*, *60 godina KP Kine*, dok je izložbom foto-dokumenta NR Kuba prikazala svoj politički, kulturni i privredni razvoj).

Slika 2: Katalog izložbe iz 1981.godine „Mađarski plakat“ (Gostujuće izložbe, 2014)

Od novijih izložbi veliki uspeh doživela je izložba postavljena povodom 65 godina od početka rada *Državne arhive FNRJ*, današnjeg *Arhiva Jugoslavije*, 21. januara 2015. godine. Reč je o izložbi arhitektonskih dokumenata pod nazivom *Nikola Krasnov - ruski neimar*, zajedničkom projektu *Arhiva Jugoslavije*, *Doma ruske dijaspore „Aleksandar Solženicin“* i *Istorijskog arhiva grada Beograda*.

Slika 3: Izložba *Nikola Krasnov - ruski neimar* u Moskvi (Nikola Krasnov..., 2015)

Digitalna tehnologija podstakla je nov talas predavljanja arhiva kao memorije nacije široj publici. Internet-izložba *Arhiva Jugoslavije* omogućava publici širom sveta da se upozna s vrednim dokumentima, i to kroz sledeće onlajn postavke: *Dokumenta govore*, *Galerija fotografija* i *Ovo je arhivska građa*.

„Dostupnost informacija preko računarskih tehnologija odvlači posetioca od klasičnog odlaska na izložbu. Zato arhivi u svetu, pa i u Srbiji, pribegavaju novim mogućnostima, koje upravo te savremene tehnologije pružaju kroz svoje veb-prezentacije, kroz virtuelne izložbe, PTT prezentacije i slične vidove komunikacije koji promovišu svoje ustanove, građu i teme koje obrađuju kroz izložbe“ (*Škodrić, Cvetković, 2012*).

3 Rizici izlaganja

Izlaganje uvek predavlja rizik, tako da je neophodno pronaći ravnotežu između potrebe za izlaganjem i zaštitom.

Izlaganje arhivske građe i pod optimalnim uslovima može da smanji vek trajanja dokumenta.

Arhivska dokumenta izrađena su od materijala organskog porekla i tokom vremena stare, a brzina starenja ne zavisi samo od specifičnih osobina ovih materijala već i od okruženja u kojem se nalaze. Promene mikroklimatskih uslova u izložbenim salama često su uzrok oštećenja izloženih arhivskih dokumenata. Organski materijali tokom vremena menjaju svoj fizički i hemijski izgled. Kad su duže vremena izloženi temperaturi, vlazi i svetlosti neadekvatnih vrednosti, menja se njihova fizička stabilnost, dimenzije predmeta, manifestuju se biološka oštećenja, mogu da požute, izblede, oslabe, postaju krta i raspadaju se.

Temperatura i njene oscilacije direktno utiču na izloženi arhivski dokument. Viša temperatura inicira i ubrzava hemijske reakcije u organskom materijalu. Povećanje temperature za deset stepeni

celzijusa udvostručava brzinu hemijskih reakcija. Više temperature pogoduju razvoju mikroorganizama i utiču na razvoj i pojavu insekata. Promene temperature mogu da prouzrokuju unutrašnje tenzije i fizička oštećenja. Temperatura utiče na relativnu vlažnost i povećava rizik od fizičkih i hemijskih promena, posebno kod higroskopnih materijala, kao što su papir i pergament.

Vlaga u izložbenim prostorijama može štetno delovati na izloženi dokument na više načina.

„Organski materijali sadrže vodu i otpuštaju ili primaju određenu količinu vode prilikom promene relativne vlažnosti u prostoru, težeći da dostignu istu vlažnost kao i sredina u kojoj se nalaze. Razmena vodene pare između materijala i okruženja konstantna je i nije povezana s procesom disanja, koji podrazumeva unošenje kiseonika i otpuštanje ugljen-dioksida. Predmeti ne dišu, već primaju i otpuštaju vodenu paru. Kako se menja sadržaj vlage u predmetu, menjaju se i njegove dimenzije, odnosno on bubri ili se skuplja“ (Živković, 2014).

Papir treba da ima konstantnu količinu vlage kako bi bio fleksibilan. Ukoliko je nizak procenat relativne vlažnosti u vazduhu, papir se suši i postaje krt, manje elastičan i lomljiv, tako da se prilikom rukovanja lakše oštećuje. Gubitak vode koju je papir otpustio iz svoje molekularne strukture je trajan. S druge strane, previsoka relativna vlažnost ubrzava hemijske reakcije i dovodi do bubrenja i nabiranja dokumenata. Konstantno povećana vlaga, preko 70% RV, pogodna je za razvoj mikroorganizama (bakterija i plesni). Posebno su štetne stalne oscilacije relativne vlažnosti i temperature.

Atmosferski zagađivači u vazduhu i čestice prašine i čađi dovode vremenom do hemijskih reakcija koje degradiraju dokument. Nivo oštećenja izloženog arhivskog dokumenta zavisi i od ukupne koncentracije zagađivača u vazduhu. Zagađivači utiču na povećanje kiselosti papira i na obezbojavanje pigmenta. Prašina i atmosfersko zagađenje jesu činioци koji mogu da dovedu do razvoja bioloških agenasa.

Svetlo je ozbiljan problem prilikom izlaganja arhivskih dokumenata. Svetlo je skup vidljivih i nevidljivih elektromagnetnih zračenja. Tako je dokument izložen štetnom elektromagnetnom zračenju, i to vidljivoj svetlosti i UV zračenju (ultravioletno ili ultraljubičasto zračenje i infracrveno zračenje). Dužina talasa vidljivog zračenja, tj. onog koje ljudsko oko opaža, iznosi 400 do 760 nm. Nevidljiva zračenja mogu biti ultraljubičasta, čija dužina talasa iznosi od 300-360 nm. Infracrveno zračenje oseća se kao toplota i ubrzava termohemijske i fizičke reakcije. Papir je jedan od najosetljivijih materijala na svetlosno zračenje. Arhivska dokumenta, bilo da su izložena prirodnim izvorima svetla (suncu) bilo veštačkim izvorima (lampama), izloženi su svim vrstama zračenja. Ukoliko su izloženi nekontrolisanom zračenju, organska jedinjenja ubrzano propadaju. Promene koje nastaju pod uticajem svetlosti su fotohemijske i razlažu molekule celuloze. „Dnevna svetlost je, dakle, četrnaest puta štetnija za izloženi materijal od sijalice s užarenim vlaknom. Fotohemijski najaktivniji deo spektra je ultraljubičasti (300-400 nm). Posledice fotohemijskog razlaganja su pogoršanje mehaničkih osobina, žućenje, obezbojavanje papira, bleđenje poveza“ (Petrović 2015, str. 131).

4 Mere preventivne zaštite i smanjenje rizika prilikom izlaganja

Poslednjih decenija mnogo se postiglo u oblasti određivanja smernica i utemeljenja standarda za izlaganje i transport arhivske građe. Klimatski parametri u izložbenim prostorijama moraju biti bez velikih fluktuacija vlage i temperature dok traje izlaganje. U izložbenim salama neophodno je imati merne instrumente (mehaničke ili elektronske), jer temperaturu i vlažnost treba redovno kontrolisati. Prema postojećim standardima, preporučljivo je da relativna vlažnost bude 50%, 5% manje ili više, a temperature 18 stepeni celzijusa, s odstupajima do 2 stepena.

Da bi se održali optimalni uslovi, najbolje je imati klima-uređaje. Klima-uređaji regulišu temperaturu, a tako utiču na relativnu vlažnost. Za regulaciju relativne vlažnosti i temperature koristi se i druga oprema za ovlaživanje.

Osvetljenje u galerijama je veoma bitno zbog vidljivosti eksponata i uopšte zbog atmosfere i ukupnog utiska u izložbenim prostorijama. S druge strane, planiranje i strategija osvetljenja je bitna s ciljem da se zaštiti izloženi dokument. Koriste se dva izvora svetlosti: prirodna dnevna i veštačka sunčeva ili dnevna svetlost. Arhivi izložbe originalnih dokumenata mogu držati kratko vreme, i to pod uslovom da je izložena građa sasvim bezbedna. Za stalne postavke prikladni su samo faksimili. Kako

stepen oštećenja arhivskog dokumenta zavisi i od inteziteta i od dužine izloženosti, neophodno je odrediti ukupnu dozu svetlosnog zračenja kojoj će dokument biti izložen prilikom izlaganja¹. Arhivska dokumenta ne treba da budu direktno izložena sunčevim zracima, već je neophodno da su osvetljeni veštačkim svetlosnim izvorima. Potrebno je taj nivo svesti do najmanjeg nivoa UV zračenja.

Nivo upadne svetlosti za knjige i dokumenta štampana ili pisana mastilom na bazi ugljenika ne sme da pređe 150 luksa, za crno-bele fotografije 75, a za sva druga mastila, iluminirane rukopise i fotografije u boji 50 luksa na nivou eksponata. Ukoliko se koristi dnevna svetlost za osvetljenje u izložbenim prostorijama, onda je neophodno imati stakla ili folije na staklima koji filtriraju UV zračenje². Kad je reč o veštačkom osvetljenju, koriste se različite vrste sijalica i pri tome se očekuje da je UV zračenje iz izvora filtrirano. Najmanje su štetne sijalice s užarenim vlaknom. Ukoliko se koriste halogene sijalice, treba koristiti samo one s oznakama UV block i UV stop.

5 Oprema za izlaganje arhivske građe

Postoji veliki izbor moderno dizajniranih modela izložbenih vitrina, koje zadovoljavaju konzervatorske standarde i imaju visok stepen sigurnosne zaštite od krađe ili bilo kakvog drugog napada na izloženi arhivski dokument. Najbolje je nabaviti izložbene vitrine i panoje, koji se mogu naći u ponudi raznih proizvođača. Postoje vitrine s ugrađenim svetlom, koje je u skladu sa standardima preventivne zaštite prilikom izlaganja. Panoi i vitrine na kojima se izlaže treba da budu ravno izrađeni od inertnih materijala koji ne štete arhivski dokument i moraju biti dobro zatvoreni da bi štitili arhivske dokumente od rizika dnevnih variranja temperature i vlažnosti, kao i fizičkog dodira publike. Konstrukcija opreme za izlaganje treba da omogući cirkulaciju vazduha kako bi se sprečilo akumuliranje toplote. To se postiže pomoću otvora za ventilaciju, koji treba da ima filtere koji štite izloženi dokument od prašine i atmosferskih zagađenja.

U *Arhivu Jugoslavije*, kao i u većini arhiva u Srbiji, postojeća izložbena oprema je zastarela, loše dizajnirana, teška za rukovanje i održavanje i nije dovoljno dobra zaštita za materijal koji se izlaže.

6 Uloga konzervatora u procesu izlaganja

Kod planiranja izložbe od samog početka treba konsultovati konzervatora kako bi se izbegle moguće greške i oštećenja izložene arhivske građe. Konzervator treba da utvrdi stanje arhivske građe i mora da odredi mere preventivne zaštite i potrebne kriterijume za očuvanje tokom izlaganja. Tokom pripremanja i izlaganja površina arhivskih dokumenata ne sme biti oštećena pod bilo kojim uslovima. Ne bi trebalo da izložba prelazi vremensko ograničenje koje je preporučio konzervator s ciljem da se zaštite dokumenta. Izložbe originalnog arhivskog materijala arhivi mogu držati kratko vreme, pod uslovom da je građa sasvim bezbedna. U suprotnom, izlažu se kopije. Rizik od oštećenja treba svesti na minimum pre, u toku i posle izložbe. Oštećenje se može izbeći ukoliko se pridržavamo pravila izlaganja koja su propisana standardima. Mnogi arhivi imaju svoje standarde kojih se pridržavaju, ali ukoliko ih nemaju, mogu naći sve što im treba u postojećim standardima koji se odnose na izlaganje arhivskih dokumenata: britanski standard 5454 2000, francuski AFNOR, italijanski UNINORMAL10969 i dr.

Kad je reč o putujućim izložbama, one su potencijalna opasnost za originalna dokumenta koja se izlažu, tako da konzervator daje preporuku da se izlažu kopije. Kod putujućih izložbi originalnih arhivskih dokumenata neophodno je da propisno pakovanje za transport obavi konzervator kako bi se dokumenti zaštitili od neadekvatnih mikroklimatskih uslova. Vrsta materijala koji se koristi za pakovanje treba da ima karakteristiku da štiti dokumenta od klimatskih fluktuacija, vibracija i udara tokom prevoza. Veoma je bitan izbor materijala za pakovanje i onog koji dolazi u kontakt s dokumentom, jer ukoliko je kiseo ili abrazivan može oštetiti dokument. Za siguran transport neophodno je odabrati sanduke napravljene od metala, otporne na mehanička oštećenja, nepropusne za svetlost, vodootporne, vatrootporne i pogodne za podizanje i spuštanje.

1. Godišnje umjetnina na papiru smije primiti najviše 45.000 luks-sati (luks-sat = izloženost umjetnine svetlu od 1 luksa tijekom 1 sata). To znači da na 50 luksa neka umjetnina na papiru smije biti izložena 90 dana po 10 sati ili 180 dana po 5 sati itd. (*Laszlo, Dragojević 2010, str. 42*).

2. Folije za filtriranje UV zraka imaju svoj rok trajanja i treba ih u skladu s tim menjati.

7 Zaključak

Kao poseban vid popularizacije delatnosti arhiva nesumnjivo su izložbe koje su pružile priliku da se s publikom komunicira na više načina. Uspešnost izložbe zavisi od dobre saradnje konzervatora, arhiviste i dizajnera. U praksi su česti sukobi, jer se arhivisti i dizajneri s ciljem da izložba bude atraktivnija odlučuju za izlaganje originanih dokumenata uprkos eventualnim rizicima.

Pre donošenja odluke za izlaganje originalnih dokumenata treba dobro razmisliti zbog eventualnih rizika i oštećenja dokumenata. Arhivi izložbe originalnih dokumenata mogu držati kratko vreme, i to pod uslovom da je izložena građa sasvim bezbedna. Rizik od oštećenja treba svesti na minimum pre, u toku i posle izložbe. Oštećenje se može izbeći ukoliko se pridržavamo pravila izlaganja koja su propisana standardima. Mnogi arhivi imaju svoje standarde kojih se pridržavaju, ali ukoliko ih nemaju, mogu naći sve što im treba u postojećim standardima koji se odnose na izlaganje arhivskih dokumenata: britanski standard 5454 2000, francuski AFNOR, italijanski UNINORMAL10969 i dr. Arhivi prilikom organizovanja izložbe treba da se pridržavaju sledećih pravila: izlaganje kopija umesto originala kad god je to moguće, obezbediti vitrine i ramove izrađene od stabilnih materijala koji ne oštećuju izloženi dokument, držati svetlosni nivo na minimumu koliko god je to moguće i zaštititi dokument od izlaganja ultraljubičastim zracima.

Izložbena delatnost kao deo edukativno-informativne misije *Arhiva Jugoslavije* predstavlja efekatan način privlačenja pažnje javnosti. Komunikacija s publikom ostvaruje se na više načina i u skladu sa zahtevima novog vremena, digitalnim tehnologijama i potrebama savremenog korisnika. Krajnji cilj je organizovati izložbu koja je tematski i umetnički intrigantna.

Literatura

- Adžić, S. (1995). „Kulturno-prosvetna delatnost“. U: *Arhiv Jugoslavije 1950–1995*, Beograd, str. 131.
- BS5454 Recommendation for the Storage and Exhibition of Archival Documents* (2000). Dostupno na file:///C:/Users/admin/Downloads/CPTE_2006_guideline_exhibition_EN%20(11).pdf
- Doknić, B. (2009). Vloga arhivista v instituciji kulturne dediščine. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja 2009. Dostupno na http://www.pokarh-mb.si/fileadmin/www.pokarh-mb.si/pdf_datoteke/Radenci2009/12_Doknic_2009.pdf (poseta 24.03.2014).
- Gostujuće izložbe (2014). Dostupno na http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-htpcyrillic/home/glavna_navigacija/izlozbe/gostujuce_izlozbe.html (poseta 24.3.2014).
- Izložbe (2014). Beograd: Arhiv Jugoslavije. Dostupno na http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-cyrillic/home/glavna_navigacija/izlozbe.html (poseta 24.3.2014).
- Laszlo Želimir, Dragojević Andreja (2010). *Priručnik preventivne zaštite umjetnina na papiru*. Zagreb.
- Nikola Krasnov – ruski neimar u Moskvi (2015). <http://www.arhiv-beograda.org/index.php/rs/izlozba-krasnov>
- Petrović, Radmila (2015). *Preventivna konzervacija arhivske i bibliotečke građe*. DKS Beograd.
- Škodrić, Cvetković (2012). <https://arhivistika.wordpress.com/2012/10/14/ljubinka-skodric-slobodanka-cvetkovic-iskorak-u-javnost-izlozbeno-delatnost-arhiva/> (poseta 24.03.2014)
- Živković, Vesna (2014). *Stručna uputstva za kontrolu uslova u okruženju zbirki*. Beograd: Centralni institut za konzervaciju u Beogradu.

SUMMARY

With the new social phenomena, which made a difference in the nineteenth century, and especially in the twentieth, some cultural and educational activities in the archival services stand out. The most common and most attractive form of cultural activity is exhibiting. Archives in Serbia are trying to overcome the containment and develop their cultural-educational activities in order to be presented to the public and achieve their educational and information mission. As a special kind of popularization of the activities of the Archives of Yugoslavia are undoubtedly the exhibition, which provided the opportunity to communicate with the audience in several ways: „engaged the document as an exhibit, art poster, radio, television, press, film, catalog, lecture on“ New technologies have enabled new way of exhibitions over the internet. More and more archives pick online pre-

sensation of archival documents. Internet-exhibition of the Archives of Yugoslavia enables audience around the world to get acquainted with valuable documents online through the following items: Documents talk, Photo gallery and These are also archives documents. Presentation is always a risk, so it is necessary to find a balance between the need to exposure and the protection. Exhibiting archival materials under optimal conditions can reduce the life of the exposure document archives and under optimal conditions can reduce service life documents. Archival documents are made of materials of organic origin, and over the time they old, and the aging process does not only depends of the specific characteristics of these materials, but also of the environment in which they are located. Changing of microclimate conditions in the exhibition halls are often the cause of damage to exposed archival documents. Organic materials over time change their physical and chemical features. When a longer time exposed to temperature, humidity and inadequate brightness values, it changes their physical stability, the dimensions of the object, manifested biological damage, may turn yellow, fade, weaken, become brittle and fall apart. When planning the exhibition of the grace period, a conservator should be consulted, to avoid possible errors and damage to exposed archival material. Conservator should determine the state archives and must identify the preventive measures to protect and preserve the necessary criteria during the exposure. In recent decades, much has been achieved in the field of determining policies and the establishment of standards for display and transportation of archive material. Many archives have their own standards to follow, but if not, they can find everything they need in the existing standards for exposure to archival documents: British standard 5454 2000, French AFNOR, Italian UNINORMAL10969 and others. While organizing the exhibition the archives should stick to the following rules: presentation of copies instead of the originals whenever possible, provide the cabinets and frames made of stable material that does not damage the exposed document, keep the light level to a minimum as much as possible and protect the document from exposure ultra-violet rays.

Typology: 1.04 Professional Article

Submitting date: 29.01.2016

Acceptance date: 20.02.2016